

УДК 343.985

Грига Марія Андріївна,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

Осетрова Олена Станіславівна,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ, ЩО ПРОВОДЯТЬСЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

На підставі аналізу матеріалів слідчої, судової та експертної практики, а також наукових джерел розкрито можливості експертних досліджень, які призначаються під час розслідування дорожньо-транспортних пригод. Надано окремі рекомендації щодо порядку їхнього призначення для мінімізації експертних помилок. Обґрунтовано висновок про пріоритетність призначення комплексних експертних досліджень при розслідуванні означених злочинних посягань.

Ключові слова: дорожньо-транспортна пригода, експертиза, дослідження, транспортний засіб, завдання.

Постановка проблеми. Під час дорожньо-транспортної пригоди (ДТП) абсолютно однозначна на перший погляд ситуація іноді може спричинити велику кількість суперечностей та непорозумінь. Намагаючись уникнути відповідальності, водії часто спотворюють реальний механізм розвитку ДТП. Якщо додати до цього ще й можливі неточності при оформленні початкових матеріалів на місці пригоди, то постраждалий у пригоді водій може обернутися на її винуватця.

З'ясувати дійсну причину ДТП та відновити її перебіг можливо за допомогою проведення відповідних експертних досліджень. Однак, не зважаючи на те, що за останні роки можливості судових експертиз значно розширились, практика свідчить, що слідчі не завжди цілком обізнані щодо них та припускаються помилок, які впливають на правильність та повноту експертних висновків. Зокрема, у частині коректної фіксації обставин ДТП, виявлення і вилучення об'єктів зі слідовою інформацією, визначення об'єктів дослідження, формулювання запитань та визначення виду експертного дослідження.

Отже, дослідження напрямків та можливостей експертних досліджень під час розслідування ДТП залишається актуальним та визначає **мету** нашої статті.

Варто зауважити, що дана проблематика неодноразово ставала предметом вивчення як науковців, так і практичних працівників. Зокрема, питання, пов'язані з призначенням та проведенням судових експертиз під час розслідування ДТП, у різні часи розглядали О. І. Антіпова, П. В. Галаса, С. В. Данець, К. В. Дубонос, В. І. Дячук, В. І. Клименко, М. П. Климчук, І. П. Красюк, П. П. Луцюк, С. І. Ольховенко, О. В. Сараєв, А. М. Туренко, С. О. Шевцов, А. Р. Шляхов та інші.

Виклад основного матеріалу. Аналіз слідчої, судової та експертної практики свідчить, що найчастіше під час розслідування ДТП призначаються: судово-медична, автотех-

нічна, транспортно-трасологічна, дактилоскопічна експертиза, а також експертиза матеріалів речовин та виробів.

Ст. 242 КПК України закріплює перелік підстав для обов'язкового проведення експертизи, зокрема: встановлення причин смерті; тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; визначення психічного стану підозрюваного та наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності тощо [1].

Під час розслідування ДТП судово-медична експертиза, окрім з'ясування причини смерті та характеру тілесних ушкоджень учасників пригоди (водіїв, пішоходів, пасажирів), розв'язує питання щодо наявності й ступеня їхнього алкогольного сп'яніння, визначення механізму утворення тілесних ушкоджень та їхнього зв'язку з подією, з'ясування стану здоров'я потерпілих. При цьому судово-медичний експерт досліджує кров, волосся, мозкову речовину, кістки, м'які тканини загиблих, визначає їхні властивості та характерні ознаки [2, с. 11].

Об'єктами судово-медичної експертизи є трупи, живі особи, об'єкти зі слідовою інформацією (одяг потерпілого, частини транспортного засобу, волосся, кров тощо), матеріали справи (протоколи, довідки, виписки з історії хвороби тощо). Організуючи проведення експертизи, слідчий повинен надати експертові необхідну медичну документацію про стан здоров'я потерпілого, виписки з протоколів слідчих дій, об'єкти зі слідовою інформацією і зразки для порівняльного дослідження. Одержання зразків для порівняльного дослідження доцільно здійснювати за участю експерта, якому доручено проведення експертизи. Це забезпечить правильність вилучення зразків у необхідних обсягах. Практика доводить, що при призначенні судово-медичної експертизи слідчими не завжди приділяється належна увага всім об'єктам, що повинні бути надані експертові [3].

Питання, що виносяться на вирішення судово-медичної експертизи, можуть мати різне формулювання, проте переважна більшість із них має на меті встановлення часу і причин настання смерті, а також причинно-наслідкового зв'язку між ДТП, необхідністю надання допомоги і настанням смерті. Окремо варто зупинитися на групі питань, що стосуються з'ясування механізму ДТП, адже під час аварії тіло потерпілого виступає як слідосприймаючий об'єкт, і специфічні пошкодження на ньому можуть відображати форму, малюнок, розміри й інші властивості частин і деталей автомобіля. Такі судово-медичні дослідження тіла особи є особливо актуальними за відсутності відомостей про транспортний засіб (ТЗ), що спричинив тілесні ушкодження, та дозволяють дійти висновку про тип ТЗ, особливості травмуючої поверхні, наявність можливих механічних пошкоджень і слідів-виділень організму потерпілого на ТЗ, що утворилися внаслідок ДТП [4, с. 18]. У цьому напрямку судово-медична експертиза надає відповіді на такі запитання:

- чи є на тілі (одязі) покійного сліди від удару; якщо так, то чи ці сліди є наслідком переїзду транспортним засобом;
- який напрямок переїзду;
- чи є на трупі сліди волочіння;
- який напрямок волочіння трупа?

Варто зазначити, що при судово-медичному дослідженні трупів осіб, загиблих унаслідок ДТП, можливі й додаткові дослідження. Так, вивчення одягу дозволяє виявити сліди ударів, фарби, змащувальних матеріалів. Мікроскопічне дослідження садна і ран може виявити частинки ґрунту, уламки скла, шматочки дерева, частинки лакофарбове покриття від автомобіля тощо. Для дослідження таких об'єктів можуть окремо або в комплексі призначатися й інші види експертних досліджень, зокрема трасологічна експертиза (експертиза механічних пошкоджень одягу, експертиза нашарувань на одязі) або експертиза матеріалів, речовин та виробів.

Не можна оминати увагою також можливості біологічної експертизи, об'єктами якої є кров, волосся та інші біологічні речовини, що можуть вилучатися з місця ДТП. Даний вид експертних досліджень покликаний вирішити наступні питання:

- чи міститься у наданому зразку об'єкт біологічного походження, і який саме;
- яка видова приналежність біологічного об'єкта (належить людині або якій-небудь тварині);
- яка групова, статева приналежність цього біологічного об'єкта;
- чи є загальна групова приналежність біологічної речовини (крові, слини, волосся тощо), що присутня у наявних зразках (відповідає наявній у даних зразках);
- яка давність утворення плям крові на наданому об'єкті?

Автотехнічна експертиза належить до класу інженерно-транспортних експертиз. Головною метою її проведення є науково обґрунтоване відтворення обставин механізму пригоди та встановлення об'єктивних причин ДТП. Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень передбачено наступні три групи завдань, які можуть бути вирішені у процесі проведення даного виду експертних досліджень:

1. Установлення несправностей ТЗ, які загрожували безпеці руху, причин їхнього утворення та часу виникнення (до ДТП чи внаслідок неї або після неї), можливості виявлення несправності звичайно застосованими методами контролю за технічним станом ТЗ; визначення механізму впливу несправності на виникнення та розвиток пригоди.

2. Установлення механізму ДТП та її елементів: швидкості руху (за наявності слідів гальмування та за пошкодженнями), гальмівний та зупинного шляхів, траєкторії руху, відстані, пройденої ТЗ за певні проміжки часу, та інших просторово-динамічних характеристик пригоди.

Швидкість руху транспортних засобів, виходячи з їхніх пошкоджень, може визначатися за допомогою програмних комплексів з дослідження механізму ДТП, що рекомендовані для впровадження в експертну практику.

3. Установлення відповідності дій водія ТЗ у даній дорожній ситуації технічним вимогам Правил дорожнього руху, наявності у водія технічної можливості запобігти пригоді з моменту виникнення небезпеки, відповідності з технічної точки зору дій водія вимогам Правил дорожнього руху, а також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями водія та ДТП [5, с. 4].

Отже, основними завданнями, які можуть бути вирішені під час автотехнічної експертизи, є такі:

- визначення механізму ДТП;
- визначення швидкості руху ТЗ та гальмівного шляху;
- визначення параметрів руху ТЗ до моменту ДТП;
- визначення взаємного розташування ТЗ у різні моменти ДТП;
- встановлення місця зіткнення автомобілів (місця наїзду на пішохода, на перепону);
- встановлення відповідності дій учасників ДТП правилам дорожнього руху;
- встановлення можливості запобігти ДТП за певних умов;
- визначення часу подолання ТЗ певних ділянок шляху;
- визначення того, як повинен був діяти водій у даній дорожньо-транспортній ситуації з точки зору забезпечення безпеки дорожнього руху;
- встановлення відповідності дій водія ТЗ вимогам правил дорожнього руху та іншим нормативним документам, які регламентують забезпечення безпеки дорожнього руху;
- визначення причин і умов, пов'язаних з організацією дорожнього руху, які сприяють вчиненню ДТП та інші.

Важливими також є дані автотехнічної експертизи, які слугують для перевірки показань свідка або підозрюваного (обвинуваченого), зокрема щодо відповідності свідчень водія автомобіля технічним розрахункам або технічній можливості дій, на які посилається водій конкретного транспортного засобу.

При проведенні експертизи обставин ДТП повинні бути надані матеріали проведення у повному обсязі чи окремі документи (протокол огляду місця ДТП та схеми до

нього, протокол перевірки технічного стану ТЗ, слідчих експериментів тощо). У випадках, коли вирішуються питання про розміщення ТЗ та інших об'єктів на дорозі в момент зіткнення чи наїзду, надаються самі ТЗ.

Практика розслідування ДТП свідчить про те, що одним із основних недоліків при призначенні автотехнічної експертизи є надання слідчим неповних даних, що є наслідком перш за все неякісного складання протоколів оглядів місця ДТП, у яких неповно описується пошкодження ТЗ, не вказується точна їх локалізація, розміри, висота розташування, не вимірюється висота від дорожнього покриття до бампера, фар, капоту, крил [6, с. 147].

Необхідно зауважити, що автотехнічною експертизою вирішуються виключно технічні аспекти ДТП, тобто здійснюється дослідження ДТП на підставі фізичних законів, без урахування психофізіологічних особливостей її учасників та емоційних факторів, що на них впливали. У процесі дослідження експерт-автотехнік шляхом аналізу наданих на дослідження вихідних даних встановлює нові об'єктивні факти, які можуть бути використані як докази.

Однак існує і такий вид експертних досліджень, який дозволяє враховувати індивідуальні особливості конкретних водіїв як фізичних осіб. Це судова інженерно-психофізіологічна експертиза учасників ДТП, що є одним із підвидів психофізіологічної експертизи [7, с. 223, 224].

Для встановлення окремих елементів механізму ДТП, у процесі якої мали місце зіткнення ТЗ один з одним або з іншими елементами дорожньої обстановки, призначається транспортно-трасологічна експертиза. Основними завданнями даного виду експертних досліджень є:

- ідентифікація за слідами, залишеними ТЗ, певного його екземпляра або встановлення його типу, моделі;
- визначення взаємного розташування ТЗ у момент їхнього контактування;
- визначення місця зіткнення ТЗ і місця наїзду на перешкоду (пішохода), встановлення механізму утворення слідів;
- встановлення розташування ТЗ відносно проїзної частини на момент контактування.

Вирішення цих завдань здійснюється шляхом дослідження слідів, виявлених на місці ДТП, пошкоджень транспортних засобів. Тому призначати транспортно-трасологічну експертизу доцільно лише тоді, коли є можливість надати експертові об'єкти, які перебували в контакті, або матеріали справи, у яких зафіксовано сліди. Такими, зокрема, можуть бути слідоутворюючі об'єкти (шини, деталі тощо) або їхні експериментальні зліпки (відбитки шин на папері), предмети, на яких залишилися сліди зазначених об'єктів, або зліпки (масштабні фотознімки) цих слідів, а також протоколи огляду місця події з усіма додатками до них.

При дослідженні слідів транспортного засобу на одязі або взутті потерпілого експертові також надається акт судово-медичного дослідження пошкоджень на тілі потерпілого [8, с. 481].

До класу інженерно-транспортних належить також експертиза стану доріг і дорожніх умов у місцях ДТП, що може призначатися для визначення відповідності техніко-експлуатаційних, геометричних та технічних показників автомобільних доріг нормативно-технічним вимогам, а також відповідності робіт з організації дорожнього руху вимогам безпеки руху.

У межах даного виду експертних досліджень можуть вирішуватися такі питання:

- чи відповідали фактичні техніко-експлуатаційні показники (рівність, коефіцієнти зчеплення та шорсткості тощо) автомобільної дороги вимогам безпеки дорожнього руху;
- чи відповідали роботи з проведення ремонту, експлуатації та утримання доріг вимогам безпеки дорожнього руху;

- чи були невідповідності дорожніх умов вимогам нормативних документів у причинному зв'язку з подією ДТП;
- чи забезпечує організація дорожнього руху на дослідній ділянці дороги безпеку дорожнього руху;
- чи відповідали геометричні параметри автомобільної дороги вимогам нормативної документації?

Проведення судової експертизи технічного стану дороги, дорожніх умов на місці ДТП дає можливість урахувати при дослідженні основні кваліфікаційні характеристики дороги та їхній вплив на виникнення пригоди.

Кожен із зазначених вище видів судових експертиз має певне коло завдань, які можуть бути вирішені експертизою даного виду самостійно або в комплексі з іншими видами. Загалом, на нашу думку, призначення комплексних експертних досліджень при розслідуванні даної категорії проваджень є пріоритетним, оскільки слідова картина ДТП може містити значну кількість різноманітних об'єктів, які взаємодіють між собою та одночасно можуть бути досліджені в межах різних видів експертних досліджень. На необхідності проведення по більшості кримінальних проваджень, розпочатих за фактами ДТП, комплексних досліджень наголошують і практики [9, с. 6].

Трапляються випадки, коли у справах про ДТП дослідження призначається не як комплексне, а в ході його проведення з'ясовується, що вирішення винесених питань або деяких із них потребує застосування спеціальних знань з різних галузей. У цьому випадку нормативно-правові акти дозволяють керівнику експертної установи організувати виконання дослідження за правилами проведення комплексної експертизи [5].

При розслідуванні ДТП до складу комплексних експертиз можуть включатися різні види досліджень, проте найчастіше призначається комплексна автотехнічна, судово-медична і транспортно-трасологічна експертиза.

Зокрема, для вирішення питання про взаємне розташування транспортного засобу і потерпілого та про особу, яка керувала транспортним засобом, призначається комплексна судово-медична і транспортно-трасологічна експертиза.

Під час такого комплексного дослідження можуть бути вирішені завдання:

- встановлення осіб, що перебували в автомобілі (на місці водія) у момент ДТП (за наявними пошкодженнями транспортного засобу, одягу, тілесними ушкодженнями);
- встановлення взаємного розташування людини і частин ТЗ;
- оцінка особливостей функціонального стану людей до часу взаємодії їх з частинами ТЗ;
- визначення пози і рухових реакцій постраждалих;
- виявлення ознак, що характеризують дії водія;
- отримання об'єктивної інформації про умови травмування для зіставлення її з показаннями свідків.

При проведенні цієї експертизи додатковими об'єктами дослідження є одяг і тілесні пошкодження потерпілого, масштабні фотознімки місць пошкодження транспортного засобу, транспортний засіб з пошкодженнями, спричиненими в результаті ДТП, протокол огляду місця ДТП з усіма додатками [3].

У разі потреби ототожнення автомобіля і потерпілого за слідами контактної взаємодії може бути проведено комплексну транспортно-трасологічну експертизу та експертизу матеріалів, речовин і виробів. При її призначенні особливу увагу слід звертати на наявність мікрочастинок лакофарбних матеріалів і покриття в місцях імовірного контакту та слідів паливо-мастильних матеріалів на місці ДТП. Таке дослідження дозволить з'ясувати сукупність ознак, що дозволяють вирішити питання про факт контактної взаємодії конкретних частин досліджуваних об'єктів.

З появою нових видів експертиз виникають і нові комплексні експертизи. Так, в останні роки дедалі частіше призначається такий різновид транспортно-трасологічної экс-

пертизи, як хіміко-металографічна експертиза деталей транспортних засобів, яка вирішує такі завдання:

- визначення характеру зламу металевих частин автомобіля;
- металографічне визначення дефектів металу, термічної обробки;
- визначення термічних змін ниток накалювання та держаків (з метою встановлення чи були включені фари в момент ДТП);
- встановлення відповідності матеріалів, із яких виготовлені деталі, проектно-розрахунковим та технічним нормам [10, с. 67].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, необхідно зауважити, що представлені у статті можливості експертних досліджень не розкривають усіх напрямів використання отриманої під час проведення експертизи інформації для розслідування ДТП. Крім того, ураховуючи елементи слідової картини на місці конкретної пригоди, можуть призначатися й інші види експертиз. Однак дотримання криміналістичних рекомендацій щодо правильної фіксації обставин ДТП, коректне визначення і вилучення об'єктів зі слідовою інформацією, формулювання запитань та визначення виду відповідного експертного дослідження мінімізує можливість експертних помилок та сприяє отриманню достовірного експертного висновку. Використання під час здійснення експертних досліджень повної і точної інформації, наданої слідчим, дозволить встановити всі необхідні для успішного розслідування ДТП дані.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.
2. Иларионов В. А. Экспертиза дорожно-транспортных происшествий. Москва, 1989. 255 с.
3. Ольховенко С. І. Призначення судових експертиз під час розслідування випадків залишення потерпілого у небезпеці внаслідок ДТП. URL: www.info-library.com.ua/libs/stattya/214-priznachennja-sudovih-ekspertiz-pid-chas-rozsliduvannja-vipadkiv-zalishennja-poterpilogo-u-nebezpetsi-vnaslidok-dtp.html.
4. Антіпова О. І. Використання можливостей судових експертиз при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод. *Форум права*. 2014. № 2. С. 17–21. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_2_5.pdf.
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/z0705-98/page>.
6. Шевцов С. А., Дубонос К. В. Расследование обстоятельств дорожно-транспортных происшествий: метод. реком. Харків, 2002. 171 с.
7. Шипшин С. С. Новый взгляд на систему судебно-физиопсихологической экспертизы. Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе: сб. материалов междунар. конф. «Актуальные проблемы теории и практики судебной экспертизы». Нижний Новгород, 2004. С. 222–225.
8. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ, 2007. 528 с.
9. Красюк І. П. ДТП: експертно-криміналістичний аспект. *Міліція України*. 2007. № 5. С. 4–6.
10. Еленюк Г. А., Ищенко П. П., Ярослав Ю. Ю. Использование специальных знаний при расследовании ДТП. Караганда, 1987. 93 с.

Грига Мария Андреевна,
кандидат юридических наук
(Национальная академия внутренних дел)

Осетрова Елена Станиславовна,
кандидат юридических наук
(Национальная академия внутренних дел)

СУДЕБНЫЕ ЭКСПЕРТИЗЫ, КОТОРЫЕ ПРОВОДЯТСЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ

На основании анализа материалов следственной, судебной и экспертной практики, а также научных источников раскрыты возможности экспертных исследований, которые назначаются при расследовании дорожно-транспортных происшествий. Даны отдельные рекомендации о порядке их назначения для минимизации экспертных ошибок. Обоснован вывод о приоритетности назначения комплексных экспертных исследований при расследовании указанных преступных посягательств.

Ключевые слова: дорожно-транспортное происшествие, экспертиза, исследования, транспортное средство, задачи.

Griga Maria Andreevna,
candidate of law sciences
(National Academy of Internal Affairs)

Osetrova Elena Stanislavovna,
candidate of law sciences
(National Academy of Internal Affairs)

FORENSIC EXPERTISES, CONDUCTED DURING THE INVESTIGATION OF ROAD ACCIDENTS FORENSIC

The possibilities of expert studies, which are appointed in the investigation of road accidents, are disclosed based on the analysis of the materials of investigative, judicial and expert practice, as well as scientific sources. Separate recommendations on the order of their appointment are given to minimize expert errors. The conclusion on the priority of the appointment of complex expert studies in the investigation of these criminal encroachments is substantiated.

Key words: road accident, examination, research, vehicle, tasks.

Надійшла до редколегії 28.11.2017